

BİZANS SERAMİKLERİNDE BEZEME ELEMANI OLARAK ASLAN FİGÜRLERİ

Lale DOĞER*

Bizans seramik sanatında yaygın bir konu olan hayvan mücadele sahneleri içerisinde, özellikle aslanın hakim durumda verildiği sembolik sahnelerde aslan-karaca, arslan-oğlak, aslan-tavşan tasvirleri sevilerek kullanılmıştır¹ (Res.1).

Bizans sanat ürünleri içerisinde 7. ve 11. yüzyıllara tarihlenen mermer ve taş kabartmalarda da görülen bu örneklerin bazıları G.Öney tarafından 12. yüzyıla tarihlendirilerek², Anadolu taş işçiliğinde verilen arslan-boğa mücadelelerinde izlendiği gibi, arslanların sarkık yanakları, kaş hatlarıyla birleşen iri burunları ile Selçuklu stilini aksettirdiği zikredilir³.

Bizans seramik sanatı içerisinde ise 12. yüzyıl ortalarına tarihlenen Korinthos'ta ele geçmiş sgraffito teknikli bazı Bizans seramik parçalarını süsleyen arslan başlarının da bu stili taşıdığı izlenir⁴. İslam sanatı etkilerinin görüldüğü bu

* Yard. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

¹ Örnekler için bkz. Corinth XI, 335, fig. 222, no. 1699; 336, fig. 223, no. 1705, no. 1714, 1715, 1716; pl. XLV b, d, e, no.1345, 1371, 1327; pl. LIII b, d, j, no. 1763, 1728, 1684.

² Bkz. Öney 1971, 100.

³ Bkz.a.g.e. res. 36-40 ; Öney 1971-A, 1-64 ; Öney 1988, 38 ; Aslan -boğa, aslan-karaca hayvan mücadele sahneli bazı Bizans korkuluk levhaları için bkz. Aydeniz 1995, çiz.38, 39 ; *Das Museum Für Spätantike Und Byzantinische Kunst Berlin*, Staatliche Museen Zu Berlin, Berlin 1992,150, 153.

⁴ Bizans'da aslan tasvirlerinin anlamı açık olmamakla birlikte aslan, İsa ya da Basileus gibi güçlü fatihlerin simgesi, kükreyişi ile saf olmayışın ya da kötülüğün sembolü idi. Aynı zamanda imparatorluk, kudret ve kuvvetin sembolü aslan, Bizans tasvir sanatında İncil yazarlarından Markos'u da temsil etmiştir. Bizans çağında 7. yüzyıldan sonra gerçekliği tartışılan aslanı eti için kesmek gibi bir gelenek, imparatorluk ile tevratta yer alan çoban kralın sürüsünü koruması gibi bir nedenle ortaya çıkmıştır. Özellikle ikonoklast imparatorlar III. Leon ve VI. Leon ile aslanlar arasında da ilişki kurulmuştur. Bkz. Aydeniz 1995, 125; The

kompozisyonlarda, sayıları çok fazla olmamakla birlikte tek aslan figürleri de yer alır⁵. Ayrıca yine 12. yüzyıl ortasına tarihlenen bazı Bizans seramiklerinde, merkezi madalyon içindeki aslan figürünün Kufi yazı taklidi kalın bir bordürle çevrelenmiş olarak verildiği örnekler de Bizans seramik sanatı içinde ilginç örnekleri oluşturur (Res.2,3 ve Şek.1).

Bezeme elemanı olarak seçilmiş tek aslan figürlerinin erken tarihli örnekleri beyaz hamurlu baskı ve sıraltı polikrom teknikli kaplar üzerinde yer almakta olup Korinthos ve İstanbul Büyük Saray kazılarında güzel örnekler ele geçmiştir. Bu örnekler arasında baskı teknikli Korinthos buluntularında, aslan figürlerinin merkezi bir madalyon içinde sağa veya sola doğru hareket eder tarzda işlenmiş oldukları görülmektedir⁶. 10. yüzyıl ortalarına tarihlenen İstanbul Büyük Saray kazılarında ele geçmiş sıraltı polikrom teknikli bir örnekte ise yeşil saha üzerine siyahla konturlanarak sarı renge boyanmış aslan figürü, ön sol bacak adım atar vaziyette sağa doğru yürümektedir. Yele de ince çizgilerle belirlenmiştir⁷. Bu figürün çok benzer bir örneği de yine polikrom boya tekniği ile yapılmış 12. yüzyıla tarihlendirilen Korinthos buluntusu kasede yer almaktadır. Bu örnekte de yeşil ve sarı renklerle işlenmiş aslan figürü, beyaz zemin sarı bitkiler arasında, sağ ön ayağı önde sola doğru yürümektedir⁸.

12. yüzyıl ortasına tarihlenen "Serbest Stil" kazıma-sgraffito teknikli Korinthos kaplarındaki aslan figürlerinde ise, bazılarının profilden sağa, bazılarının da geriye dönük başlara sahip oldukları görülmektedir. Bu örneklerde gövdeler kazıma tekniği, diğer detaylar sgraffito tekniği ile işlenmişlerdir⁹ (Res.3). Geniş oyma teknikli kaselerin iç yüzeylerindeki madalyonlarda da sade veya bitkisel bezemeler içinde profilden resmedilmiş örnekler izlenmektedir (Şek.2)¹⁰. Ana bezeme elemanı olarak aslan figürüne yer verilen sgraffito teknikli seramiklerin yayınlanmış örnekleri az olmakla birlikte, yeni buluntular ışığında bilgilerimiz genişlemektedir.

Oxford Dictionay of Byzantium, II. cilt, N.Y.1991, 1231,1232; Korinthos buluntusu seramikler için bkz. Corinth XI, 131, pl. XLII e, no. 1116 ; pl. XLVa, no. 1299.

⁵ Gerek tek figürlerde, gerekse mücadele sahnelerindeki arslanlar uçları kalın, "S" şeklinde yukarı doğru kıvrılan kuyrukları ile stil olarak İran örnekleriyle olduğu kadar Anadolu Selçuklu örnekleriyle de paralellik gösterirler. Karşılaştırma için bkz. Corinth XI, fig.225 b, no. 1742 ve Ünal 1982, levha.80, şek.196 ; Kufi yazı taklidi motifler içeren kenar bandı ile birlikte yer ala aslan figürlü Bizans seramikleri için bkz. Kritzas 1971, 178, res.7 ; Athenian Agora 1961, no.19,P 5026.

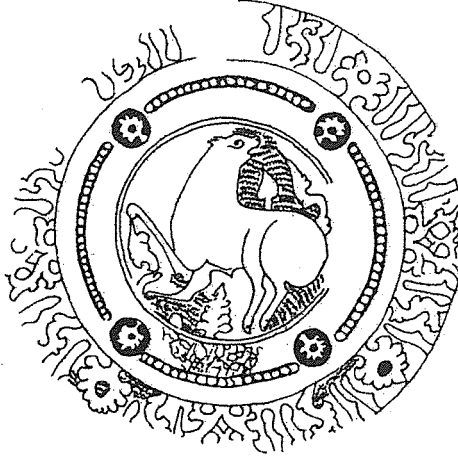
⁶ Korinthos örnekleri için bkz. Corinth XI, 185, pl. IV a, no.72 ; 185, no. 73-75.

⁷ Büyük Saray buluntusu için bkz. Stevenson 1947, pl. 22 (5).

⁸ Corinth XI, pl. XVII d, no. 376.

⁹ Tarihlendirme için bkz. Corinth XI, 157 ; örnekler için bkz. Pl. LI a, no. 1601, 151, no. 1491, 324, no. 1602.

¹⁰ Korinthos örnekleri için bkz. Corinth XI, 339, fig. 225 b, no. 1742; 340, no. 175; 341, no. 1767; 343, no. 1788; Athenian Agora 1961, no. 23. P7133.

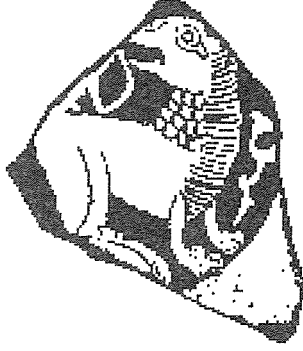

Şek.1- Kastellorizo Batığı buluntusu kazıma-sgraffito teknikli tabakta, Kufi yazı taklidi kenar şeridi merkezinde aslan figürü (Kpıτζας 1971, 178,Εικ.7).

İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki sualtı buluntusu 499.6.971 envanter numaralı çanakta yer alan aslan figürü de, yeni ve önemli bir örneği temsil eder (Res.4, Şek.3). Geliş yeri bilinmeyen ve satın alma yoluyla müzeye giren çanak, kırmızı hamurlu olup üzerindeki astar ve sır çok aşınmıştır. Sarımsı krem renkli sır kalıntıları yer yer mevcuttur. Ağız çapı 0.250 m., taban çapı 0.110 m., yüksekliği 0.094 m. ölçülerindeki çanağın iç yüzey merkezine aslan figürü resmedilmiştir. Figür, ters yönlere katlı zarif yaprakların bulunduğu iki uzun dal arasında serbest olarak yer almaktadır. Profilden sağa doğru, baş geriye dönük olarak resmedilmiştir. Oldukça dik ön gövdesi ile hareketli arka bacakları, anatomisine uygun çizimde olup, ayak tabanları uzun ve lopçukludur. Yukarı doğru yükselen püsküllü kalın kuyruğun ucu aşağı sarkmaktadır. Figürün baş kısmı, yuvarlak hatlı kulak ve burun, açık bir ağız, badem şekilli göz ile tamamlanmış, yele ise kulak hizasından itibaren aşağı doğru yerleştirilmiştir. Gövde boyundan itibaren kavisli çentiklerle, sırt ve karın hizası ve bacaklar dizi halinde noktalarla dolgulanmıştır.

Çanağın kompozisyon, figür ve kap formu açısından aynı elden çıkmış izlenimi veren, 12. yüzyıla tarihlenmiş benzer bir örneği New York Metropolitan Museum of Art'da olup, envanter kayıtlarına göre 1971 yılında müzeye giren kaynağı belirsiz

sualtı buluntusudur¹¹ (Res.5). Bezemenin üslup açısından yakın benzerleri ise İstanbul Arkeoloji ve Bodrum Sualtı Müzesi'ndeki yine sualtı buluntusu çanaklar ile Korinthos buluntusu tabak üzerinde görülmektedir.

Şek.2- Korinthos buluntusu geniş oyma teknikli tabakta, bitkisel motifler arasında aslan figürü (Corinth XI,pl. LIII,b).

İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan 10345 envanter numaralı çanakta, sağa doğru hareketli resmedilmiş figür yine düzgün anatomisi ile dikkat çekmektedir. Göz, yele, bacak ve ayaklar ile bacak dolgularının benzerlik taşıdığı figürde kuyruk kalkık vaziyettedir. Figürün sırt, ağız ve ayak uçlarına sıralanmış palmet benzeri motifler de aynı dönemin kuş figürlü kaplardaki örneklerin benzerleridir¹². 12. yüzyıl ortasına tarihlenen Korinthos tabağında ise figür başı geriye dönük olarak hareketli tarzdadır. Havaya doğru yükselen kuyruğun püsküllü ucu aşağı sarkmaktadır. Ayaklar daha kısa olup lopçukları daha az ve düzdür. Yele benzer olmakla birlikte gövde dolgusu kısmen değişiklik göstermektedir. Figürün etrafını yine aynı dönemin tanınmış motifi ikili şevron motiflerinden oluşmuş bir dizi çevrelemektedir¹³. Bodrum Sualtı Arkeoloji

¹¹ Bu örnekte yer alan figür araştırmacı tarafından çita olarak tanımlanmıştır. Figürün omurgası boyunca uzanan paralel taramaların yeleden ziyade, geriye çevrilen başın arkası ile üst gövdenin ön kenarı arasındaki düz alanın devamlılığını sağlamaya hizmet eden iki boyutlu ifade için kullanıldığı görüşündedir. Ancak figürün baş kısmındaki yeleder oldukça belirgin olup, vücut üzerindeki doldurma motifleri bezeme sahasının boş kalmaması için yapılmış olmalıdır.

¹² Örnek için bkz. Ergil 1994, 38, no. 16.

¹³ Örnek için bkz. Corinth XI, 176, fig. 159, no. 1113.

Müzesindeki 2203 envanter numaralı kabı süsleyen figür de genel olarak aynı çizim karakterlerini taşımaktadır.

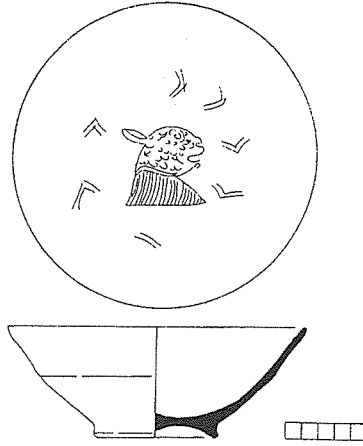
Şek.3- İzmir Arkeoloji Müzesinde 499.6.971 envanter numaralı sualtı buluntusu sgraffito teknikli kase.

Bizans sırlı seramikleri üzerinde az sayıda olmakla birlikte insan, griffon, leopar ve aslan figürünün boyundan yukarı kısmının resmedildiği örnekler de görülmektedir¹⁴.

Sgraffito, kazıma-sgraffito, geniş oyma ve boya teknikli kaplarda genelde bitkisel bezemeler içinde profilden sağa veya sola dönük yer alan bu figürler Ch. Morgan tarafından "heraldik baş" olarak tanımlanmışlardır. Yayınlanmış örnekler arasında aslan figürleri sayıca daha fazla olup yine profilden görünüm vermektedir. Ancak bu örneklerde, figürlerin boyun kısmının üçgen formuna dikkat edildiğinde,

¹⁴ Örnekler için bkz. Corinht XI, pl. XLV d, no. 1371 (griffon); pl. L. m, no. 1546 ve pl. XLIII i, no. 1231 (insan) ; s. 291, pl. XLIII a, no. 1271 (leopar).

başın arka kısmının omuz ile boyun arasında geriye dönük baktığı ve bu şekilde resmedildikleri anlaşılmaktadır.

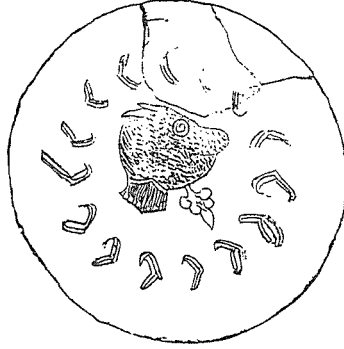

Şek.4- İzmir Arkeoloji Müzesi'nde 12449 envanter numaralı sualtı buluntusu sgraffito teknikli kase.

İzmir Arkeoloji Müzesi 'ndeki 12449 envanter numaralı sualtı buluntusu küçük çanakta yer alan yine yeni bir örnekte bu özellik çok belirgindir (Res.6, Şek.4). Kırmızı hamurlu, beyaz astarlı kabın ağız çapı 0.220 m., kaide çapı 0.094 m., yüksekliği 0.075 m. olup, sır tamamen aşınmıştır. Ancak dış ağız kenarında şeffaf açık sarı renk kalıntılar görülmektedir. İç yüzeyde, yaprakları temsil eden ikili şevron motifleri arasındaki figür oldukça yuvarlak hatlarla oluşturulmuştur ve gayrimuntazam açık yay dizileri ile dolgulanmıştır. Alt çene sivri, üst çene ve burun yuvarlak hatlara sahiptir. Kulaklar sivrice ve ağız açıktır. İyice belirlenen göz alına çok yakın yerleştirilmiştir. Figürün yüz profili incelendiğinde sanatçının, çizgileri çok pratik ve ustaca kullandığı izlenmektedir. Figürün boyun ve sırt kısmının sınırlandırıldığı alan yeleleri temsil eden hafif eğik çizgilerle dolgulanmıştır. Merkezde yer alan figür yaprakları temsil eden ikili şevronlarla çevrelenmiştir.

Benzer kompozisyonda diğer bir örnek de İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki sualtı buluntusu 71.53 envanter numaralı tabakta görülmektedir. Burada baş boyun kısmına göre büyüktür ve ağız kapalı olarak çizilmiştir. Sivri kulaklara ve içiçe iki daire şeklinde belirlenmiş gözlere sahiptir. Figürün çevresindeki açık şevron motifleri üçlü olup yuvarlak hatlı çene altında palmetimsi motif bulunmaktadır (Şek.5). Antalya

Müzesindeki bir başka sualtı buluntusunda da az farklarla aynı figür yer almaktadır¹⁵. Korinthos'tan 12. yüzyıl ortasına tarihlenen Gelişmiş Stil sgraffito teknikli benzer kompozisyondaki örnekte, aslan başı figürü yine ikili açık şevron motifleri arasındadır. Ancak sivri kulak, içeçe yuvarlak göz ve boyunda yelemsi çizgilerle önceki örneklere benzemesine karşın, yüz hatları aslandan çok bir koyunu andırmaktadır¹⁶ (Şek.6). Korinthos'tan ele geçmiş bir başka sgraffito teknikli kap parçasında yine benzer figür yer almaktadır. Sivri kulakları, çentiklenmiş yüzü, yelesi ve büyük yuvarlak burnu ile İstanbul Arkeoloji Müzesindeki örneğe benzeyen bu figür, ağızda kol benzeri nesne tutmaktadır¹⁷ (Şek.7). Aynı şekilde ağızda benzer nesne tutan diğer bir örnek de Atina Agorası buluntuları arasında mevcuttur. Yuvarlak kulakları ve yele biçimiyle çok daha gerçekçi görünümdeki bu örnek, önceki figürlerin kaynağı gibi görünmektedir¹⁸ (Şek.8).

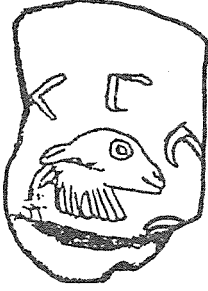
Şek.5- İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde 7393 envanter numaralı sualtı buluntusu sgraffito teknikli kase (Ergil 1994, 38, no.18).

¹⁵ İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki örnek araştırmacı tarafından balık figürü olarak tanımlanmıştır. bkz. Ergil 1994, 38, no. 18 ; figür etrafındaki üçlü şevron motifleri ile benzerlerinin orijin ve stilizasyonu hakkında bilgi için bkz. Doğer 1997, 165, tablo.XIV ; Antalya Müzesi'ndeki örnek için bkz. Bilici 1992, lev.no.160, şek.no.70).

¹⁶ Araştırmacı tarafından aslan veya koyun olarak tanımlanan örnek ve tanımlama için bkz. Corinth XI, pl. XLIII b, no. 1259 ve 290, no. 1259.

¹⁷ Bu figür araştırmacılar tarafından kedigillerden bir hayvan veya heraldik leopar başı olarak tanımlanmıştır. Bkz. The Glory of Byzantium, 256 ;Corinth XI, pl. XLIII a, no. 1271.

¹⁸ Bkz. Athenian Agora 1961, fig. 29. P8003.

Şek.6- Korinthos buluntusu sgraffito teknikli tabakta, stilize bitkisel motifler arasında aslan (?) başı figürü (Corinth XI, pl. XLIII, b).

Şek.7- Korinthos buluntusu sgraffito teknikli tabakta, bitkisel motifler arasında aslan başı figürü (Corinth XI, pl. XLIII, a).

İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki 12449 envanter numaralı kap içindeki figürün yüz hatları bakımından en yakın örneği ise 12. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilen yeşil ve kahverengi boyalı kap üzerinde bulunmaktadır¹⁹. Kulakları daha yuvarlak olan bu figür, iki adet yarım bölünmüş palmet motifi arasına yerleştirilmiştir (Res.7). Kökeni şimdilik 12. yüzyılın ilk yarısına dayanan bu figürün boyama teknikli bir örneği de Berlin-Dahlem Müzesi'ndeki bir sualtı buluntusunda görülmektedir²⁰. Kahverengi boya ile işlenmiş figür etrafında, akıtma boya teknikli kaplarda görüldüğü biçimiyle düzensiz kahverengi lekelerin varlığından da sözedilmektedir. 12. yüzyıl ortasına tarihlenen bu kaptaki aslan figürü, ağız ve burun yapıları bakımından koyun figürüne benzeyen Korinthos örneğine yakın görünmektedir.

Sgraffito teknikli örneğinde ayrıntılı olarak incelediğimiz bu figürün, kazıma teknikli örneklerine ait yayınlanmış buluntular çok azdır.

İzmir Arkeoloji Müzesinde bulunan 12406 ve 517.6.1971 ve envanter numaralı kazıma teknikli kaplarda yer alan aslan başı figürleri de, bu repertuvara eklenen iki yeni örneği oluştururlar.

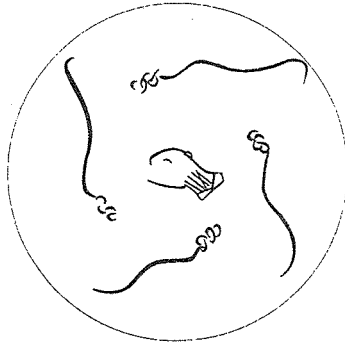
¹⁹ Örnek için bkz. Corinth XI, pl. XXII, no. 492.

²⁰ Örnek için bkz. Elbern 1972, 46. abb. 11.

Şek.8- Atina Agorası buluntusu sgraffito teknikli tabakta aslan başı figürü (Athenian Agora 1961, fig.29).

Sualtı buluntusu olan 12406 envanter numaralı çanağın iç ve dış yüzeyi kısmen kalker tabakası ile kaplıdır. Kiremidi renk hamur ile krem-beyaz renk astar aşınmıştır. İç yüzeyde koyu ve açık yeşil şeffaf yeşil renk sır kalıntıları mevcuttur. Ağız çapı 0.275 m., taban çapı 0.125 m., yükseklik 0.073-0.078 m. olup, bezemeler çok aşınmıştır. Ancak figürün boyun kısmının İzmir Müzesindeki 12446 envanter numaralı sgraffito teknikli örneğe benzemektedir. Figürün etrafındaki, uçları muhtemelen dört, beş sarmallı uzun saplı çiçeksi demet motifleri çevrelemektedir (Şek.9).

Şek.9- İzmir Arkeoloji Müzesinde 12406 envanter numaralı sualtı buluntusu kazıma teknikli kasede, stilize bitkisel motifler arasında çok aşınmış durumda aslan başı figürü.

517.6.971 envanter numaralı kiremidi renk hamurlu diğ er çanağında iç ve dış yüzeyi kalker ve fosil tabakası ile kaplıdır. Astar ve sır aşınmış, iç yüzeyde sarımsı yeşil sır kalıntıları vardır. Ağız çapı 0.275 m., taban çapı 0.113 m., yükseklik ise 0.073 m.olup, iç yüzey merkezinde sağa doğru profilden resmedilmiş aslan başı figürü yer almaktadır. Yeleleri belirlenmiş boyun anotomisinden, başın geriye dönük baktığı anlaşılmaktadır. Figürün yüz profilinde uzunca bir burun, yuvarlak üst dudak, geniş bir ağız ve yuvarlak çene belirlenmiş, oval bir göz, profilden çizim kurallarına uygun verilmiş iki kulakla tamamlanmıştır. Figürün etrafını uçları tek ve yarım sarmal biçimli radyal düzende dört adet kıvrım sap çevreler²¹ (Res.8, Şek.10).

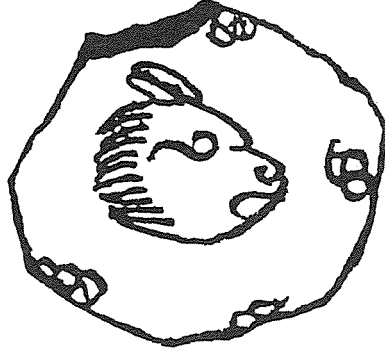

Şek.10- İzmir Arkeoloji Müzesi'nde 517.6.971 envanter numaralı sualtı buluntusu kazıma teknikli kasede, stilize bitkisel motifler arasında aslan başı figürü.

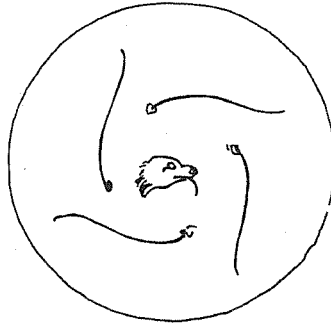
Benzer örnekler Korinthos'ta ele geçmiş "Serbest Stil" kazıma-sgraffito teknikli bir parça ile Kastellorizo batığından ele geçmiş kazıma teknikli bir çanak üzerinde görülmektedir. Korinthos örneğinde, başın boyun kısmına yer verilmemiş, kulaklar da sgraffito teknikli örnekte olduğu gibi sivri çizilmiştir. Korunduğı kısmıyla sgraffito detayları görülmeyen bu kap da, hem aslan başı hem de radyal bitkisel bezemeler kazıma tekniğı ile oluşturulmuşlardır (Şek.11). Kastellorizo batığından ele geçmiş çanakta ise figür, sgraffito örneklerde olduğu gibi ağzında bir nesne tutmaktadır (Şek.12).

²¹ Uçları tek ve yam sarmal biçimli kıvrım sap motiflerinin orijini, stilizasyonu ve tanımlanması hakkında geniş bilgi için bkz. Doğer 1997, 171-172, tablo.XV-XVII.

Aslan başı figürlü kazıma teknikli kapların da, 12. yüzyıl ortalarına tarihlenen "Gelişmiş Stil" sgraffito, "Serbest Stil" kazıma-sgraffito ve geniş oyma teknikli kaplarla (Şek.13) benzer bezeme repertuarı taşıdığı ve bu figürlerin aynı zaman dilimini paylaştıkları muhtemel görülür.

Şek.11- Korinthos buluntusu kazıma veya kazıma - sgraffito teknikli tabakta, stilize bitkisel motifler arasında aslan başı figürü (Corinth XI,pl. L.o).

Şek.12- Kastellorizo Batığı buluntusu kazıma teknikli tabakta, stilize bitkisel motifler arasında aslan başı figürü (Philotheou-Michailidou 1991, 289, fig.14 (373)).

Şek.13- Korinthos buluntusu geniş oyma teknikli tabakta, stilize bitkisel motifler arasında aslan başı figürü (Corinth XI, pl.LIII.a).

Böylelikle , özellikle 12. yüzyıl ortasına tarihlenen, ana bezeme elemanı olarak aslan veya geriye dönük aslan başı figürlerine yer verilmiş seramiklerde; gerek kompozisyonlar, gerekse kompozison elemanları açısından belirli stil birliği izlendiği, hatta buluntu yerleri farklı olsa da özellikle İstanbul, İzmir ve Antalya , Berlin Dahlem , New York Metropolitan Müzelerindeki sualtı buluntusu örneklerle, Kastellorizo Batığı örneklerinin aynı atölyelerin veya birbirlerine çok yakın atölyelerin üretimleri olduğu kanısı uyanmaktadır.

KISALTMALAR VE BİBLİYORAFYA

Aydeniz 1995 : Aydeniz, F., **Hayvan Figürlü Bizans Korkuluk Levhalarının İkonografik Yorumu**, (Yayınlanmamış Bitirme Tezi), E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 1995.

Athenian Agora 1961: **The Middle Ages in the Athenian Agora, Excavations of the Athenian Agora** Picture Books 7 (1961), Princeton New Jersey.

Bilici 1992 : **Akdeniz Bölgesi Örneklerine Göre Ortaçağ Anadolu Sgraffito Seramiklerine Materyal, Biçim, Teknik ve Stilistik Açından Bir Yaklaşım-Tarihlendirme ve Bir Tipoloji Denemesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 1992.

Corinth XI : Morgan, Ch. H., **Corinth, The Byzantine Pottery**, Volume XI, Harvard, 1942.

Doğer 1997 : **İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki Sualtı Buluntusu Bizans Sırlı Seramikleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 1997.

Elbern 1972 : Elbern, V.H., "Mittelbyzantinische Sgraffito-Keramik: Neuerwerbungen für die Frühchristlich-Byzantinische Sammlung", **Berliner Museen. Berichte aus den Staatlichen Museen Preussische Kulturbesitz**, Nf.22 (1972), 2, 41-51.

Ergil 1994 : Ergil, T., "1970'de Bodrum'da Batık Gemiden Çıkan Bizans Dönemi Seramik Kapları", **Antik&Dekor** 26 (1994), 36-39.

Kritzaw, X 1971., "TÚ Buzantin Ún nauãgion PelagonnÆsou-AlonnÆsou", **Arxaiologika Analekta Ej Afhnvn**, IV.2 (1971), 176-182.

Maguire 1997: Maguire, E.D., "Ceramic Arts of Everyday Life"**The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D.843-1261**. Ed.by. Helen C. Evans and William D. Wixom The Metropolitan Museum of Art, New York, 1997.

Öney 1971 : Öney, G., "Bizans Figürlerinde Anadolu Selçuk Etkisi", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi III** (1971), 91-118.

Lale Doğer

Öney 1971-A: Öney.,G., "Anadolu Selçuk Mimarisinde Aslan Figürü", **Anadolu (Anatolia) XIII**, Ankara 1971, 1-64.

Öney 1988 : **Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları**, 2. Baskı, Ankara 1988.

Parman-Atasoy 1983 :Parman, E-Atasoy, S., **Anadolu Medeniyetleri**, Cilt II,İstanbul, 1983, 137-199.

Philotheou-Michailidou 1991:Philotheou, G-Michailidou, M., "BUZANTINA PINAKIA TO FORTIO NAUAGİSMENOU PLOIU KONTA STO KASTELLORIZO , **ArchDelt** 41 (1986), 1991, 271-328.

Ünal 1982 : Ünal, R.H., **Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar**, İzmir, 1982.

Stevenson 1947 : Stevenson, R.B.K., The Pottery", **The Great Palace of the Byzantine Emperors**, First Report (1947), Oxford, 29-63.